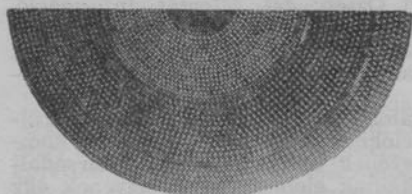

BÍRÓ ZOLTÁN

Nyelvhasználat és „társadalmi tér”

Az iskolás korú gyermekek nyelvhasználatának szociolingvisztikai szempontú megközelítése Bazil Bernstein úttörő munkája (*Class, Codes and Controls*. London, 1971) révén nyert polgárjogot. Az utóbbi tizenöt évben számos ilyen vonatkozású vizsgálat (D. Lawton: *Társadalmi osztály, nyelv és oktatás*. Budapest, 1974) készült, főleg angol és német nyelvterületen. E vizsgálatok túlnyomó többsége a társadalmi státust mint független változót kezeli, és annak ismeretében értelmezi a gyermekek nyelvhasználatát. Az ilyen megközelítés fő „szépséghibája” az (és ez a módszer természetéből ered), hogy nem tudja kellőképpen elkülöníteni egymástól a nyelvhasználatot meghatározó tényezőket, mivel ezt a differenciálást (szociológiai vizsgálatok révén) még a nyelvhasználat vizsgálata előtt el kell végeznie. A nyelvhasználatot meghatározó tényezőket ismertnek véve kimutathatók a vizsgált csoport, réteg nyelvhasználati jellemzői, de az ok-okozati összefüggés belső szerkezete nem tárul fel.

Jóval kevesebb olyan vizsgálat készült, amelyben a szociológiai és a nyelvi megközelítés egyidejű és egyenrangú. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a „szöveget” ne csak mint statisztikai elemet kezeljük, amely ízekre bontható, hanem próbáljuk meg felfedni — a szövegből kiindulva — „szöveg” és „társadalmi tér” viszonyát. Az ilyen jellegű vizsgálat azonban továbbra is szociolingvisztikai elemzés marad, mivel szociológiailag jól körülhatárolt csoportokkal dolgozik, ami lehetővé teszi az összehasonlítást is.

E tanulmány sűrített összefoglalása annak a kísérletnek, amelyet az elmúlt két év folyamán egy városi és egy falusi iskolában végeztem. Részletes eredményeimet államvizsgai dolgozatomban foglaltam össze. Célom eredetileg az volt, hogy a bernsteini módszerek és alapelvek használhatóságát ellenőrizzem, illetve a nyelvhasználati különbségek meglétét bizonyítsam a mi viszonyaink között. Már az anyag feldolgozása során felmerült azonban egy további cél is, nevezetesen az, hogy a nyelvhasználat nyelvi-nyelvtani jellegű vizsgálatán túllépve (az ilyen vonatkozású különbségek ismeretében) meg lehetne próbálkozni a nyelvhasználati különbség okainak felderítésével. Az okok kutatása vezetett el végül is a nyelvhasználat és a „társadalmi tér” összefüggésének elemzéséhez.

Városi és falusi tanulók ugyanazon témájú szövegeit véve szemügyre, feltűnt, hogy a városi tanulók szövegeiben általában több dologról esik szó, mint a falusiakéban, és hogy ez a különbség nem pusztán mennyiségi. Feltételeztem, hogy a városi és a falusi tanulók szövegeinek elemzése fényt deríthet arra, hogy az objektíve létező heterogén „társadalmi tér” mennyiben hoz létre különböző szövegeket, és arra, hogy az adott, objektíve létező „társadalmi tér” komponensei közül melyiknek milyen szerepe van az egyén nyelvhasználatának kialakulásában. Egyrészt tehát választ kerestem arra, hogy a kétféle, objektíve létező „társadalmi tér” kétféle szöveget hoz-e létre. Másrészt pedig — igenlő válasz esetén — megpróbáltam körvonalazni az összetevők részvételi súlyát az elemzett szövegekben.

A felmérések Korondon és Székelyudvarhelyen (Hargita megye) készültek. A vizsgálatban 13 éves tanulók vettek részt. A tanulók száma helységeként 70 körül

volt. A felmérés szociológiai kritériumait és jellemzőit itt nem ismertethetem, és eltekintek a statisztikától is. Ehelyett megpróbálok egységbe fogni észrevételeimet, és példákkal illusztrálni őket.

Előljáróban még tisztáznom kell az alább bevezetendő operacionális fogalmak jelentését. Hangsúlyozom, hogy ezeket a fogalmakat csak az általam megadott jelentésben használom. Bevezetésüket egyrészt az idevágó szakirodalomban tapasztalható terminológiai bizonytalanság teszi szükségessé (lásd: a „szöveg” fogalma), másrészt pedig az a tény, hogy a szakirodalomban nem találtam olyan fogalmakat, melyek a vizsgált problémakörben felhasználhatók lettek volna.

a) „Szöveg”-en egy meghatározott témáról szóló írott vagy orális beszédeseményt kell érteni. Ez a szöveg azonban nem pusztán kimondott vagy leírt szavak halmaza. Jelentéstani szinten a szövegben elkülöníthető egy *kifejtett* (explicit) és egy *ki nem fejtett* (implicit) réteg (vö. Horányi Özséb: *Jel, jelentés, információ*. Budapest, 1975). A kifejtett réteg azokat az információkat közvetíti, amelyeket a kívüliállót pusztán a nyelvi kód ismeretében is értelmezhet. A ki nem fejtett réteg pedig olyan információkat hordoz, amelyeket csak az adott, objektíve létező „társadalmi tér” alapos ismeretében dekódolhatunk.

b) A „társadalmi tér” teljesen önkényes fogalom. A „társadalmi tér” — körülírással — mindazon fizikai tárgyakkal, információknak a halmaza, amelyek kommunikációs kapcsolatok révén jelentkeznek az egyének tudatában mint a társadalmilag objektív nyelv szubjektív, egyéni lenyomatának elemei. Ha az egyének egy földrajzi-gazdasági-kulturális jellemzők segítségével körvonalazható szociológiai csoportot alkotnak, akkor az általuk létrehozott szövegekből feltehetően kibontható a csoportra jellemző társadalmi tér, ami nyilvánvalóan nem azonos teljesen az egyénektől független, objektíve létező társadalmi térrel. Tehát nem a tudatlan tükröződő társadalmi tér (!), és nem az objektíve létező társadalmi tér érdek, hanem a nyelvhasználatban tetten érhető, kifejeződő társadalmi tér. Értelmezésem szerint a szövegekben körülhatárolt társadalmi tér a következő három fő összetevővel jellemezhető:

- b)1. „fizikai tér” — a tárgyi világ információinak kifejtett nyelvi megfogalmazásai;
- b)2. „kommunikációs tér” — a társadalmi kapcsolatok, viszonyok ki nem fejtett és kifejtett nyelvi megfogalmazásai;
- b)3. „önreflexiós tér” — az egyén önmagára és környezetére vonatkozó gondolatainak, asszociációinak ki nem fejtett és kifejtett nyelvi megfogalmazásai.

Mindenekelőtt az érdekelt, hogy a szövegekben körvonalazódó társadalmi tér a városi és a falusi tanulóknál különbözik-e. Tisztában voltam az ilyen típusú elemzés kockázataival. A kutató könnyen hajlik arra, hogy egyenlőségjelet tegyen az objektíve létező társadalmi tér és a nyelvhasználatban tükröződő társadalmi tér közé. Ez nyilván túlzott egyszerűsítés lenne. De feltételeztem, hogy az eléggé nagy számú szöveg elemzéséből nyert társadalmi tér szerkezetében homogén a valós társadalmi térrel. Vizsgálati adatok ezt a feltételezést támasztották alá. Tudományos közhely, hogy a vizsgált helységek (falu — város) objektíve létező társadalmi tere nagyon sok vonatkozásban különbözik egymástól, különösen a szokás- és normarendszer, illetve az attitűdskálák és értékrendszerek síkján. A szövegekben rögzíthető társadalmi tér némi eltolódással ugyanezt a nagy különbséget mutatja. Ezek az eltolódások azonban tovább növelik a különbséget. Miért fontos ez? Mindenekelőtt azért, mert azt tapasztaltam, hogy az objektíve létező társadalmi tér falun és városban egyre közelebb kerül ugyan egymáshoz, de a nyelvben tükröződő kétféle társadalmi tér között a különbség továbbra is nagy marad. Ez a jelenség nyilvánvalóan egy egész sor problémát vet fel, amelyekre itt nem térhetek ki. Hipotézisként csupán annyit fogalmaznék meg, hogy a kétféle társadalmi tér különböző kognitív és nyelvi stratégiákat implicál. Ezek a stratégiák pedig rendkívül lassan változnak (módosulnak), változásuk nem csupán gazdasági és életmódbeli tényezőktől függ.

Alább a nyelvi szövegekben jelentkező társadalmi tér elemzése következik. A szövegek részben írott fogalmazások (*Az otthon, Az iskola, Életem tíz év múlva*), részben pedig orális beszédesemények (interjúrészetek). Az elemzés két menetből áll.

1. Első megközelítésben a városi és a falusi tanulók szövegeiben jelentkező fizikai, kommunikációs és önreflexiós teret próbáltam meg párhuzamba állítva jellemezni.

1.1. Fizikai tér

a) A városiaknál a fizikai tér nem határolható pontosan körül, ami arra vall, hogy az egyének egy elég tág fizikai környezetben mozognak. Ezt épp differenciáltsága folytán nem tudják egy fogalmazás keretében áttekinteni, sem kimeríteni. Ezekben a szövegekben sok mindenről szó esik, korlátlanul írnak mindenről, ami egy városban és annak környékén fellelhető. A fizikai tér elemei mindig vélemények, állásfoglalások, értékítéletek kíséretében jelennek meg. Ez már egyfajta szelektálást feltételez: azt választják ki, amiről véleményük, értékítéletük van.

„1970-ben kapott családunk új lakást. Mi nagyon örvendtünk, hogy friss falak közé kerültünk. Így könnyebb az élet, így könnyebb a nagy tágas szobákban tanulni...“

— — — — —
„Nagy és széles játszótér van, barátaimmal nagyon sokat játszunk közösen...“

b) A falusi tanulóknál a fizikai tér két formában jelenik meg. Egyrészt mint tárgyak csoportja, másrészt mint cselekvéssor, amely egy jól meghatározott környezetet is leír. A fizikai tér explicit, jól körülhatárolt, de ez nem tudatos, mert nincs egyetlen átfogóbb megjelölés sem, ami a fizikai tér egészére vagy legalább az egész érzetére utalna. Maga a szöveg olyan rövidfilmhez hasonlítható, amely egy lassan körbeforduló vagy lassan előrehaladó kamerával készült.

Lássuk a példákat.

„A mi otthonunk a Sóút utcába van x. szám alatt. A mi házunkat kert veszi körül a kertben található gyümölcsfák. A házunk előtt virágkert van és benne különböző virágok nyiladoznak... A virágkertben lilium, szekfű, tulipán, árvácska, ibolya és másféle virágok található meg.“ (Az otthon)

— — — — —
„Az iskola nagyon szép és nagy. Tizenegy osztálya van és egy könyvtára, egy iroda és egy tanári szoba. A tizenegy osztályba van egy földrajzkabinet, biológia kabinet, fizika-kémia kabinet és történelem kabinet. Az iskolába sok gyermek jár: vannak ötödikesek, hatodikosok, hetedikesek, nyolcadikosok, kilencedikesek és tizedikesek. Az iskolát kert veszi körül...“ (Az iskola)

A fizikai tér másik lehetséges megnyilvánulási formája az, amelyben a tárgyak sora egy cselekvéssorba ágyazódva jelenik meg (lásd a kommunikációs tér elemzésénél közölt példát). A megközelítés itt is szigorúan lineáris, de egyben rendkívül hézagos, véletlenszerű. Megfigyelhető, hogy a fizikai tér elemeinek kapcsolatban semmivel, egy teljesen zárt, külön világot alkotnak, amelyben nincs helye az explicit értékítéleteknek, véleményeknek. Kivéve bizonyos tételszerű kijelentéseket (vö. *Önreflexiós tér*).

Nem lehet érdektelen az sem, hogy az elemek száma sokkal kevesebb, mint a városi tanulóknál, és ugyanakkor egyénenként nagyon kevés az eltérés.

1.2. Kommunikációs tér

A kommunikációs tér problémája a legbonyolultabb, hisz ide tartozik minden olyan információ, amely személyektől és intézményektől ered. Ezt a kérdést nem foghatjuk át egészen, hisz egymagában is külön tanulmány tárgya lehetne. Három összetevőt próbálunk bemutatni: a norma- és értékrendszer, a szülő-gyermek kapcsolatot és a tömegkommunikációs eszközök jelenlétét.

a) A városiak szövegeiben viszonylag kevés az axiómaszerű meghatározás (pl. „Az otthon jó“; „Az iskola szép“; „Az iskola jó“ stb.). Ehelyett főképp magyarázatokkal találkozunk:

„Az iskola számunkra egy másik otthon. Itt kezdődik minden egyes embernek az élete...“

A cselekvések, amelyekről a tanulók beszámolnak, rendkívül változatosak, sokféle. A cselekvések sorában egyforma arányban esik szó tanulásról, fizikai munkáról és pihenő jellegű foglalatosságokról. Mindez a szokás- és normarendszer laza voltára utal, ami a mindennapi tevékenységben bizonyos variálódást tesz lehetővé. A szülők elég sokszor szerepelnek ezekben a szövegekben, sőt más személyek jelenléte is gyakori (rokonok, egy-egy társadalmi státus megszemélyesítői, a kortárs-csoport tagjai stb.). Nagyon gyakran szerepelnek a tömegkommunikációs eszközök

(sajtó, rádió, tv), ezek nyilvánvaló hatásával is találkozunk. Összességében véve ez a kommunikációs tér változatos, és a közölt információkat tekintve heterogén.

b) A falusi tanulóknál a kommunikációs tér lényegesen más. Az axiómaszerű megfogalmazások száma rendkívül nagy:

„Az iskola nagyon szép és nagy“

„Az iskola jó“

„Minket jóra és szépre tanítanak az iskolában“

„Az iskola jó, mert minden egyes gyermeknek kötelező“

Említettük már, hogy ezekben a szövegekben a fizikai tér gyakran egy cselekvéssorba ágyazva jelenik meg.

Lássunk egy példát:

„Amikor hazamentünk az iskolából otthon azt mondják, hogy menyjek el a Borvizre mikor hazamentem ebédelttem, megmosdok és tanulni fogok. Amikor elvégeztem a tanulást akkor kell menyjek a boltba amikor mindent megvásároltam haza mentem, átnéztem a leckét és vacsoráztam és lefeküdtem. Másnap amikor fölkelek megmosdok és elindulok az iskolába.“

A cselekvéstípusok közül a munka dominál. Mellette a tanulás szerepel még nagyobb súllyal. Pihenő jellegű foglalatosságokról csak elvétve esik szó, és akkor is úgy, mintha az szégyellnivaló volna.

A személyek közül csak a szülők jelennek meg, azok is többnyire implicit formában:

„Azt mondták, menjek el...“

„El kellett menyjek a boltba...“

„Küldtek borvizér...“

„Kellott tanulnom...“

Tulajdonképpen nem is a személyek (szülők) szerepelnek ezekben a szövegekben, hanem azok a normák, amelyeket a szülők alkalmaznak, illetve megkövetelnek. A cselekvéssort egy homogén és egyértelmű (ennélfogva eléggé merev) norma- és szokásrendszer szabályozza. Ez a merev rendszer nem nyújt lehetőséget a cselekvéstípusok mérlegetelésére vagy azok módosítására. A kortárs csoport létére csak a nagyon ritkán előforduló „játszottunk“ szó utal. A kommunikációs eszközökről — a szó szoros értelmében — semmi hír.

A szövegekből az derül ki, hogy a falusi gyermekek a „lehetséges“ fizikai és kommunikációs teret nem „élik be“, sem szélességben, sem mélységben olyan mértékben, mint a városiak. Egyes összetevők teljesen kiesnek (tömegkommunikációs eszközök), mások csak rendkívül szűk korlátok között fordulnak elő.

1.3. Önreflexiós tér

Mivel a megadott témák lehetőséget nyújtottak az elvontabb fogalmazásra, ezt a lehetőséget sok városi tanuló ki is használta, és az adott keretben több olyan szövegrészt produkált, amely az önreflexiós térhez sorolható. A falusi tanulóknál gyakorlatilag egyetlen olyan szövegrészt sem találtam, amely az önreflexiós térhez tartozna. Az interjúk készítése közben megfigyelhető, hogy a falusi tanulóknak nem sikerül explicitté tenni véleményüket, állásfoglalásaikat (vagy ha igen, akkor csak nagyon töredékes formában), de azokat mégis kommunikálják, elsősorban paralingvisztikai elemek (kinezikus minták), hangsúlyok, hanglejtéstípusok alkalmazása révén. Valószínű, hogy az írott szövegek is „tartalmaznak“ ilyen elemeket, de ezek magából a lejegyzett szövegből nem következtethetők ki.

2. Az elemzés második részében a tárgyalt három szféra jelenléti súlya, illetve kombinálódási típusai kerültek előtérbe.

2.1. A három szféra súlyozását illetően kevés az adatom, mivel nem vizsgáltam e szférákat annyiféle helyzetben, ahányat az ilyen tárgyú elemzés megkövetel. Kétségtelen viszont, hogy amikor lehetőség van mindhárom „tér“-ről egyformán szólni, akkor a falusi gyermekek mindig a fizikai teret részesítik előnyben, valamint az adott kommunikációs szféra olyan összetevőit, amelyek az adott cselekvéstípusokhoz tartoznak.

Pl. dolgoztam ← kell dolgozni

„kellett dolgoznom“

mentem borvizért ← nálunk mindig én hordom a borvizet

„kellett mennyek borvizér“

A városiak ezzel szemben a kommunikációs szférára összpontosítanak, és jelentős helyet foglal el szövegeikben az önreflexiók szférája is.

Nem arról van szó, hogy a falusi tanulók nem tudnak egyáltalán a kommunikációs szférára alapozni. Nyilván tudnának ilyen típusú szöveget létrehozni. De az adott helyzetben mégis mindig a bemutatott szövegtípus mellett döntenek. És ezt kell figyelembe vennünk.

2.2. Fontos különbségre figyeltem fel a három szféra kombinálódási módozatait illetően. A városi tanulóknál a három szféra folyton átszővi egymást. Ez feltételez egy felettes szövegszervezési logikát, vagyis: amikor bemutatja a felsorolás egyik tagját, akkor ahhoz értéktételeket is kapcsol, vagy fordítva, az értéktételekhez tárgyakat kapcsol. Hogy a két eljárás közül melyiket választja, az a téma megtagadásától függ, mivel a cím egyaránt lehetőséget adott mind az elvontabb, mind a konkrétabb megfogalmazásra. A tárgyi szféra és a kommunikációs szféra, illetve a tárgyi szféra és az önreflexiók szférája ilyen egymásbailleszkedése (egy mondaton belül is!) azt bizonyítja, hogy a szöveg szerzője előre megkomponálta az adott közlési egységet (pl. a tárgyakat, amelyeket bemutat, vagy a reflexiókat, amelyeket le kíván írni), és a megtervezett egység birtokában van ideje és lehetősége a szerkezet egyes tagjainak kifejtésére is:

„A lakás nekem nagyon tetszik, mivelhogy a régi vár alatt található. Ezen a helyen régen víz volt, amely körbevette a várat. Az otthonom nagyon kényelmes és jó karban lévő.”

„Külön szobácskám van, ahol tanulok, szabad időmben olvasatok vagy egyéb-ből foglalkozok. Nagyon kedves nekem ez a szoba, itt éltem át már sokszor kellemes vagy éppen kellemetlen perceket.”

Ezzel szemben a falusiaknál a szöveg maga nem egyéb, mint állandó „nekirugaszkodás” a témának. Megpróbálják átfogni a tárgyalt témát, de ez csak nagyon ritkán sikerül:

„A mi iskolánk a főút mellett terül el. Mellette a fodból pálya található. A második otthonunk az iskola. Én már nyolcadik éve járok iskolába. Mindig szeptemberben kezdődik és júniusban végződik. Ötödik osztálytól fölfele kéthetes praktika van, és a begyűlt pénzből az iskola szükségleteit rendezik. Minket jóra és szépre tanítanak az iskolában. Vannak akik nem tudnak semmit...” (Az iskola)

Az elemzés során arra a következtetésre jutottam, hogy a városi és a falusi tanulók szövegeiben tükröződő társadalmi tér lényegesen különbözik egymástól. A városi tanulóké sokarcúbb, gazdagabb, egyben homogénebb (rendezettebb) is. A falusi tanulóké sokkal szegényesebb, hézagosabb és ellentmondásosabb. Az ellentmondásos jelleget az elemzés során nem említettem, mivel nem volt terem az ideológiai vonatkozású problémák külön vizsgálatára. Megfigyeltem azonban, hogy egy-egy szövegen belül is sok az egymást kizáró kijelentés.

Ma még nagyon keveset tudunk mondani arról, hogy milyen mechanizmusok révén alakul ki az egyén tudatában a társadalmilag objektív nyelv szubjektív, egyéni lenyomata, és vajmi keveset tudunk e nyelvi lenyomatok aktivizálódási folyamatairól. Az annyiszor emlegetett „kommunikatív kompetencia” is egyelőre még túl elvont fogalom, semhogy jól körülhatárolt jelenségekre lehessen alkalmazni. Ilyen vonatkozású empirikus adatok hiányában az itt következők magyarázatok csupán hipotézisként kezelhetők. A hipotetikus jelleg azonban inkább a hatásfolyamatok mikéntjére vonatkozik, és nem magára a hatás tényére.

Valószínűnek látszik, hogy a különbség kialakulásában nem a nyelvi tények a döntőek. A nyelv ebben a folyamatban csupán eszköz, ami az adott feltételek szerint funkcionál.

Döntő szerepük az egyén társadalmiasulását és perszonalizációját alkotó kommunikációs folyamatoknak lehet. A kommunikációs folyamatok jellegét, persze, egész sor tényező határozza meg, melyek közül a gazdasági tényező nem mindig a legfontosabb.

A kommunikációs folyamatok révén szerzünk ismereteket a bennünket körülvevő világról. Ez a folyamat egyben jelviszonyt feltételez. A jelviszony öt összetevője (beszélő, hallgató, jel, jeltárgy, jelentés; vö. Antal László: *A jelentés világa*. Budapest, 1978. 45–46.) közül itt elsősorban a jeltárgy és a jelentés kérdése tűnik fontosnak (*A jelentés a jel használati szabálya*. I. m. 46.). A fentiekre alapozva a következő két kérdéskörre kellene összpontosítanunk:

1. A kommunikációs folyamat témáját a jeltárgy (lehet az tárgy avagy fogalom) jelenléte vagy hiánya határozza meg. Vagyis: arról kommunikálunk, amivel kapcsolatba kerülhetünk pillanatnyilag. A fizikai tér milyensége ilyenformán lényeges. A jeltárgyak különbözősége folytán (városon és falun) az objektív nyelv különböző szubjektív lenyomatai alakulnak ki. Ez a különbség az egyéni nyelvhasználatnak csak egy bizonyos részét érinti, de az lényeges.

2. Más és más gazdasági-földrajzi-kulturális környezetben (egyazon nyelven belül is) az ugyanarra a jeltárgyra vonatkozó szemantikai szabályok (jelentések) eltérőek lehetnek. A bemutatott tények azt bizonyítják, hogy ez az eltérés elég lényeges lehet. A rögzített nyelvi tények legalábbis erre utalnak. Több olyan jeltárgy van (és itt elsősorban az absztrakt fogalmakra és az attitűdök nyelvi megfogalmazására gondolok), amelyeknek szemantikai szabálya a tanulók számára nem egyértelmű. Ennek (valószínű) oka az iskola és a család még mindig nagyon erős ellentéte, különösen az attitűdrendszer és az azt befolyásoló értékrendszer síkján. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a vallásos nevelés szerepe sem elhanyagolható az egyén számára kulcsfontosságú jelentések kialakulásában. Ez a sokféleség bizonytalanságot okoz, és ennek egyenes következménye az, hogy a használatban (önálló jelentés nem lévén) a helyzettől függően változik a jelentés. A fő probléma azonban nem a következtelenség, hanem annak következménye: mivel az adott jelentés nem sajátja az egyéneknek, nem képes annak finomítására, egyediesítésére, és a kontextustól függetlenül mindig egy általánosabb formáját használja. Az inadekvát jelentések használata is a fenti gondolatsorral magyarázható.

Városon a szemantikai szabályok rendszere alighanem egyneműbb. Így lehetőség nyílik az egyén számára az adott jelentéstani szabályok tökéletesebb elsajátítására és használatára is. Ez a tény olyan előny a városi iskolákban, amelyet az anyanyelvi nevelésnek feltétlenül figyelembe kell vennie. A jelenség lényege tehát ideologikus mozzanatot takar, szemben az 1. pontban tárgyalt tisztán objektív mozzanattal. Az ideologikus mozzanatok (mint minden egyedi és közösségi nyelvhasználat elengedhetetlen tényezőjének) jelenléte a tárgyalt vonatkozásban óvatosságra int, de egyben biztató is. Feljogosít arra, hogy higgyünk a változtatás lehetőségében, de — természetéből eredően — egyben arra is figyelmeztet, hogy ezek a változtatások csak apró lépésekben hajthatók végre. Az anyanyelvi nevelésre is vonatkozik az a pedagógiai szabály, hogy a nem megfelelő ritmusú változtatás (jobbítás) a kommunikációs folyamatok sematizálódásához vezet, azaz ugyanoda, ahonnan elindultunk, a szemantikai szabályok tartalmatlanságához.

Az anyanyelvhasználat és a társadalmi tér összefüggése nyilvánvalóan bonyolultabb, mint ahogyan értelmezni próbáltam. E gondolatok többnyire hipotézisek, de úgy vélem, hogy a tárgyalt jelenség mindenképpen figyelemre méltó, és mint ilyen, alaposabb elemzést érdemelne.

Ezek az elemzések a kutatások számára is fontosak lehetnek a nyelv-, művelődés-, illetve városzociológiai vizsgálatokban. Az ilyen tárgyú kutatások ugyanakkor segítséget nyújthatnának minden olyan szociológiai elemzésnek, amely a városiasodási folyamatokkal, az életmód, az életminőség változásával foglalkozik. Ez utóbbiaknak van (volna) napjainkban leginkább létjogosultsága.

Haszmann József faragott széktamlája